

Мар'яна Федюшин
аспірант кафедри англійської філології УжНУ
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-4717-6970>
Ужгород, Україна +380991640146
marybndk@gmail.com

ДИСКУРС ЯК СУЧАСНА ЛІНГВІСТИЧНА ПЛАТФОРМА КОМУНІКАТИВНОЇ ІНТЕРАКЦІЇ ТЕОЛОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню основних аспектів для розуміння дискурсу і його ролі в сучасному лінгвістичному суспільстві. Розглянуто дискурсивні категорії, розроблені Н.К. Кравченко та зроблена спроба охарактеризувати теологічний дискурс згідно з вказаними категоріями. Аналіз дискурсу виконано з огляду на те, що він може функціонувати незалежно від усних чи писемних «носіїв» інформації, а також переплітатися з ними і бутиневід'ємним складником комунікативного повідомлення. Теологічний процес вважаємо специфічним дискурсивним маршрутом, що веде нас до пізнання Божественних істин, які отримує і передає теолог комунікативній спільноті. Результати показують, що теологічний дискурс є особливим видом інституційного типу дискурсу, що виконує функції дискурсивних категорій, виокремлених загальною теорією дискурсу. Проте, вважаємо, що існує ще багато інших дискурсивних моментів (ознак, категорій тощо) на позначення сутності теологічного дискурсу. Саме в цьому вбачаємо перспективи наших подальших розвідок.

Ключові слова: комунікативний процес, феномен, теологічний дискурс, категорія, система.

Annotation. The present research paper is directed to study the main aspects that help to understand the notion of discourse and to show its role in modern linguistic society. The purpose of our research is to investigate the communicative role of discourse, in general, and theological discourse, in particular, on the platform of modern linguistics. In order to achieve our goal, we set such objectives as to highlight the linguists' attitude towards the understanding of discourse and to single out modern versions that aid to interpret the notion of discourse. Moreover, the taxonomy of discursive categories developed by N.K. Kravchenko has been selected to analyze a theological process. The analysis of the discourse has been performed in view of the fact that it can function not depending on the oral or written "carriers" of information. In addition, discourse can also be interwoven with them and be an integral part of the communicative message. The results show that the theological process is a specific discursive route which leads us to acquire the Divine truth. Theologians, in their turn, receive and communicate words' revelation to the communicative fellowship. Summarizing the results of our analysis, it is worth noting that the taxonomy which we applied to examine theological discourse, is not

the whole palette used for revelation of the properties and process of theological communication. God-centered approach, synergism, the notion of a religious personality and other categories of theological discourse will be advocated on in our further research.

Keywords: communicative process, phenomenon, theological discourse, category, system.

Вступ. Становлення дискурсу є вкрай особливим процесом, позаяк дискурс говорить про все і він є у всьому. З одного боку, це – синонім до слів на позначення комунікативного процесу, а з іншого – це складний соціокомунікативний феномен, що перебуває у безперервному процесі свого розвитку. На теренах лінгвістики чисельна кількість науковців працюють над теорією дискурсу, над визначенням його понятійно-категоріального апарату, дискурсивних параметрів, ознак та його полей функціонування. Однак, все ще існує нагальна потреба у виокремленні поняття дискурсу, розуміння його сутності та його призначення на платформі сучасного мовознавства. І, не менш важливим постає розгляд питання теологічної комунікації, яка веде людей у сферу вивчення характеру Бога та Його Слова. Все це зумовлює **актуальність** обраного нами напряму дослідження.

База даних, методи та методологія проведення дослідження. Для вивчення дискурсу вже існує низка методів і підходів, які допомагають дослідити це фундаментальне явище лінгвістики, зокрема комунікативної. Розвідка сфери спілкування, шляхів контактування, особливих комунікативних тактик є вкрай вагомими при освоєнні того чи іншого поля дискурсивної діяльності. Виконання такого роду дослідження торкається прагматичного, когнітивного, психологічного, соціального, філософського, лінгвотеологічного, лінгвокультурологічного підходів до розгляду дискурсу. Всі вони є окремим лінгвістичним або ж міждисциплінарним тлом, під кутом зору якого науковець споглядає на особливий дискурсивний процес.

Дискурсивна методика представлена досить великою кількістю методів. Можемо назвати деякі з них: дискурс-аналіз, критичний дискурс-аналіз, контент-аналіз або ж контекстуально-інтерпретаційний аналіз, конwersаційний метод, дескриптивний метод тощо. Для нашого дослідження ми послуговувалися такими загальнонауковими та лінгвістичними методами як: метод спостереження – для виявлення специфічного процесу дослідження дискурсу; дескриптивний аналіз – для опису функціональних характеристик дискурсу, загалом, і теологічного, зокрема; лінгвотеологічний метод – для вивчення мовного та мовленнєвого процесів з точки зору теології; метод дискурс-аналізу – для інтерпретації категорій та ознак, що характеризують дискурс.

Метою статті є вивчення комунікативної ролі дискурсу, загалом, і теологічного дискурсу, зокрема, на сучасній лінгвістичній платформі. Досягнення цієї мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- висвітлити відношення вчених-лінгвістів до розуміння дискурсу;
- виокремити сучасні аналоги до трактування поняття дискурсу;
- розглянути таксономію дискурсивних категорій Н. К. Кравченко;
- спробувати проаналізувати теологічний процес діяльності за вказаними категоріями.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній час, дискурс є широко вживаним поняттям. Дискурс походить від латинського «discursus», що буквально перекладається як «біг у різних напрямках» [1]. Як зазначає Т. Коваль, «у середньовічній латині він мав значення “пояснення, довід, аргумент у суперечці, логічне міркування”, а прикметник *дискурсивний* у цей же час набуває стійкого значення “розумовий, логічний, опосередкований”, на відміну від чуттєвого, споглядального, безпосереднього» [1, с. 177]. Цікавим є омонімічний ряд цього слова з наголосом на першому і другому складах. Поняття “дискурс” із наголосом на першому складі пов’язано із метафоричним переосмисленням частини значень латинського слова «discursus», що пов’язані із рухом (думка, рух, логічний поступальний розвиток думки), а поняття “дискурс” із наголосом на другому складі – це актуалізація одного з периферійних значень “discursus” – бесіда, розмова [4, с. 253]. Дослідниця зазначає, що “до лінгвістичної науки поняття “дискурс” (із наголосом на другому складі) прийшло з французької мови, де дискурсом називали публічне мовлення із заданої теми, яку оратор промовляє з метою повчання або переконання, а також більш широко – будь-яке діалогічне мовлення” [4, с. 253].

Філософська енциклопедія тлумачить поняття дискурсу таким чином: «дискурс – одне із складних і таких *явищ*, що важко піддається визначенню понять сучасної лінгвістики, семіотики і філософії, *поняття*, яке отримало широке розповсюдження в англо- і особливо франкомовних культурах» [8]. Нідерландський лінгвіст Т. А. ван Дейк також відзначає, що поняття дискурсу є таким же розпливчастим, як поняття мови, суспільства, ідеології. Тому, ми розуміємо і знаємо, що часто найбільш розпливчасті поняття і ті, які важко визначити стають найбільш популярними. Дискурс – є одним із них [10; 11]. І, справді, від початку використання цього поняття і до тепер, робляться спроби надати характеристику цьому явищу, описати його сутність, визначити функції, окреслити основні підходи до його аналізу, а також показати його використання у мові.

У вищенаведеній енциклопедії йде коротка характеристика про використання терміну дискурсу основоположником сучасної лінгвістики, а саме: «Ф. Де Соссюр рідко використовував термін дискурс, оскільки вважав мову єдиним предметом лінгвістики, протиставляючи його мовленню, під чим розуміється практична реалізація мови. Проте, його послідовники, навпаки приділяють дискурсу зростаючу увагу... французький лінгвіст Е. Бенвеніст майже не використовує термін “мовлення”, але надає перевагу “дискурсу”. Е. Брюссанс включає у соссюрівську дихотомію мова/мовлення третій член –

дискурс, якого він розташовує між мовою і мовленням, а також наділяє його опосередкованою функцією. При цьому, мова виступає як абстрактна система знаків; дискурс – певні комбінації, за допомогою яких промовець використовує мову; мовлення – сам механізм і процес мовленнєвої діяльності... Дискурс є як схожим, так і відмінним від мови та мовлення. З мовленням його зближає те, що він також є процесом і діяльністю. Проте, на відміну від мовлення дискурс передбачає систему, він володіє ознакою цілісності, містить внутрішню організацію, форму, до нього застосовуються поняття виду, жанру і стилю. Ознака системності наближає дискурс до мови. Мова є універсальною абстрактною мікросистемою, тоді як дискурс є конкретною міні-системою. Дискурс є мовленням, яке характеризується соціокультурним виміром, або ж мовою, перетвореною суб'єктом мовця і включеною до конкретного соціокультурного контексту» [8].

Всередині 20 століття відбувається лінгвістичний поворот у філософії *id est* звернення до мови і мовлення, а також до аналізу семіотичної діяльності, і він призводить до того, вона переходить від вивчення типів зв'язку в окремому реченні до усвідомлення мовлення як найважливішого компонента взаємодії людей і механізму здійснення когнітивних процесів, як зв'язаної послідовності мовленнєвих актів, які знаходять своє вираження у різноманітних текстах і аналізуються у різних аспектах (прагматичному, семантичному, референтному, емоційно-оцінному тощо); лінгвістика ж зі своєї сторони, направила свій погляд до надфразових, стійких єдностей або ж дискурсам, розуміючи їх як механізм породження висловлювань і продукування текстів. Епіцентром уваги лінгвістів стала проблематика дискурсу, який розумівся як складне комунікативне явище, яке, окрім тексту, ще й включало низку нелінгвістичних (*екстралінгвістичних*) факторів – постановка, мета, завдання адресатів, їхні точки зору, самооцінки та оцінки іншого [6].

Починаючи 20 століттям і до сьогодні, спостерігається таке трактування поняття дискурсу: міркування, доводи, мовлення, публічний виступ, виклад, розповідь, бесіда, аргумент, розмова, судження, мислення, знання, рух інтелекту, висновок, розсудливе пізнання, мовно-мовленнєва конструкція, діалог, монолог, комунікативні акти, мова у мові, висловлювання, модус комунікації, усне мовлення, диспут, дебати, суперечка, функціональний стиль, обговорення, переговори, лист, трактат, аргументація тощо. Усі названі вище терміни, що позначають явище дискурсу є писемною або ж усною практичною комунікативною реалізацією мови.

Британська дослідниця Д. Камерон відзначає, що «найпростішим визначенням *дискурсу* є таке, що знаходимо у студентських посібниках з лінгвістики: мова над реченням» [9, с. 10]. У її праці, присвяченій вивченню дискурсу, йде мова про цілісність дискурсу та його аналізу. Дискурсний аналіз, за її словами, є «кількома речами відразу» [9, с. 17]. Вона вважає, що «він є методом для виконання соціального дослідження; він становить собою

тіло емпіричного знання про те, яким чином організоване наше спілкування і текст; він є особливим місцем, де зосереджуються різні теорії про природу та напрацювання з питань людської комунікації, а також теорії про конструкцію і репродукцію соціальної дійсності. Дискурс торкається і мови, і життя» [так само, с. 17].

Беззаперечним є особливий внесок науковця дискурсу – професора Амстердамського університету – Т.А. ван Дейка. Він є автором багатьох книг і монографій, а також близько 200 своїх статей дискурсолог присвятив вивченню дискурсу та дискурс-аналізу. Т.А. ван Дейк вважає, що визначення дискурсу як *форми використання мови* є досить нечітким і не завжди відповідним [10, с. 2]. Дослідник говорить про те, що аналітики дискурсу включають деякі основні компоненти до цього концепту – *хто, як, чому і коли* потрібно використовувати мову.

У своїй праці «Discourse as Structure and Process» вчений розповідає про одну особливу характеристику дискурсу, яка об'єднує деякі з вище названих функціональних аспектів, а саме – *комунікативна подія*. Тобто, «люди послуговуються мовою для того, щоб комунікувати ідеї або ж переконання (або виражати емоції)...» [10, с. 2]. Звідси слід зазначити, що комунікація дискурсу відбувається у міждисциплінарному вимірі. Як справедливо зауважує Т.А. ван Дейк, вивченням дискурсу займається лінгвістика (особливе вивчення мови та її вживання), психологія (предметом вивчення стають вірування і переконання, а також яким чином вони передаються) і соціальні науки (аналіз інтерацій у соціальному контексті) [так само, с. 2]. Відповідно до цього, виділяють такі три підходи: (1) ті, які фокусуються на вивченні дискурсу “як окремому понятті”, розглядаючи структуру тексту і розмови; (2) ті, які вивчають дискурс і комунікацію як *процес* (наш курсив) пізнання; (3) ті, які акцентують увагу на соціальній структурі та культурі [10, с. 24].

Київський лінгвіст І.Р. Корольов у своїй статті під назвою “Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві: визначення, структура, типологія” проводить вибірку приблизно 50-ти різноманітних дефініцій на позначення дискурсу, запропонованих вітчизняними та зарубіжними вченими-лінгвістами [2]. Переглядаючи кожне з них, ми помітили, що дискурс є процесом висловлення думки в усній чи писемній його формі і виявляється у різноманітних сферах діяльності. Цікавим є те, що жодне із значень не є схожим на попереднє. Це і говорить нам про те, що немає чіткого одностайного пояснення, яке б визначило сутність дискурсу. Так-би мовити, він розповідає про все, що висловлюється. Його вважаємо поліфункціональним явищем, адже дискурс може презентувати мовний і мовленнєвий процеси тематичної різноплановості комунікації (юридичний, політичний, соціальний, релігійний, теологічний напрямок комунікації тощо). Він служить методом для опису різноманітних явищ, а також для пізнання усього того, що оточує людину і чинників, які на неї впливають. Однією із суттєвих властивостей розуміння дискурсу є фонове знання. Тобто, знання,

базуючись на яких, людина відповідно сприймає та інтерпретує певну інформацію. Текст (усний чи писемний) презентує дискурс, а дискурс, у свою чергу, розповідає про що йде мова у самому тексті. Можемо сказати, що дискурс є сучасною лінгвістичною платформою, за допомогою якого відбувається комунікативна взаємодія пізнавальних явищ і процесів.

Надзвичайно вагомими для дискурсу є його категорії. Існують дискурсивні категорії, запропоновані М.Л. Макаровим, В.І. Карасиком та іншими лінгвістами. Проте, як зауважує київська дослідниця Н.К. Кравченко, що «наявні таксономії не є достатніми для усвідомлення й відмежування як специфічного семіотичного й когнітивно-комунікативного феномена»[3, с. 78]. Саме тому, завданням однієї з її наукових доробок стала розробка власної таксономії категорій дискурсу, де дослідниця встановила сутнісні ознаки на позначення дискурсу, які можуть перетинатися, проте не збігаються з характеристиками інших семіотичних і лінгвокомунікативних одиниць, включених у систему дискурсу [3, с. 79]. Беручи до уваги динамічність мовних і мовленнєвих утворень, контекст, прагматичну умову дискурсу, яка полягає у взаємній орієнтованості учасників дискурсу на інтеракцію, дискурсолог виокремлює такі категорії дискурсу:

- *концептуальна цілісність* – узагальнення результату розпізнавання комунікантами ключових концептів концептуального простору тексту і упорядкування макроструктур, пов'язаних з ознаками таких концептів;
- *жанр* – маніфестація стереотипного знання й уявлення комунікантів про конститутивні параметри дискурсу як системи, здатної відновлюватися у повторних комунікативних умовах;
- *дискурсивна особистісність* – презентує найвищий рівень дискурсивної взаємодії, а також є маніфестацією і результатом спільних зусиль автора і читача з обробки тексту;
- *антропоцентричність* – вияви антропологічних концептів “суб’єкт”, “суб’єктивність”, “людський фактор”, “автор”, “індивід”, “людина”, “особистість”;
- *інтерактивність* – інтенційно-інтерпретаційна діяльність комунікантів з узгодження взаємоприйняттого інваріанта текстового смислу на основі розташування варіативних ситуаційних моделей у спільних контекстуальних просторах;
- *процесуальність* – характеризує дискурс як процес сингармонізації позначувальної діяльності комунікантів з конструювання образу тексту на основі його вербального коду із “двовекторною” породжуючою / рецептивною свідомістю з огляду на картини світу, соціальні й культурно-інформаційні контексти комунікантів;
- *синергетичність* – характеризує дискурс як нелінійне, нерівноважне прагнення до порядку, до певної самоорганізації як

системи конструювання концептуального простору тексту, “взаємоузгодженого” комунікантами у процесі його позначення;

- *контекстуальність* – представлена знаннями або уявленнями комунікантів про фізичні, соціокультурні, психологічні, комунікативно-конієційні, етномарковані та інші характеристики комунікативної ситуації, що опосередковують зв’язок між текстом, соціумом і породжуючою / рецептивною діяльністю комунікантів;
- *зadanість доміантними дискурсами* – віддзеркалює дискурс як змодельований і світомоделюючий феномен, скупність принципів і форм представлення реальності зі специфічним семіотичним кодом, передбачуваною категорією авторів і дестинаторів;
- *орієнтованість на створення макросеміотичних одиниць* – утворення текстів та їх сукупностей;
- *замкненість структури* – прагнення до концептуальної, прагматичної і семіотичної упорядкованості [3, с. 80-81].

У нашому випадку, дискурс постає у світлі християнської теологічної комунікації. Українська дослідниця О.В. Малікова пропонує власне трактування дискурсу християнської теології: «Християнський теологічний – це дискурс Богослов’я і Боговчення, який розвиває і виражає зміст християнської віри, яка сповідується Церквою. Богослов’я – це система релігійно-догматичних доказів і обґрунтування надприродних, “абсолютних” істин, що впливають з необмеженої, надчасової природи Бога. Система християнської теології об’єднує комплекс дисциплін, кожна з яких висвітлює різні сторони християнського віровчення, має цільове призначення» [5, с. 337].

Розбір Слова Божого, релігійних тем, сучасних змін, які відбуваються у зв’язку зі стрімким розвитком суспільства і впливають на нього, – все це і ще більше речей стають предметом розмови спільноти не тільки теологів, а й усіх, хто цікавиться релігійно-суспільною сферою діяльності. Як ми вже зазначали у нашій попередній праці «теологічний процес є методичною спробою пояснити релігійні принципи з позицій власне теології і лінгвістики; для того, щоб їх пояснити, лінгвіст повинен мати певні релігійні уявлення про християнське вчення; і, взагалі, для того, щоб описати теологічні особливості лінгвістичним знаряддям, необхідним є бути зануреним у конкретну релігійну сферу»[7].

Підґрунтям для будь-якого релігійного знання, що знаходить своє відображення у теологічному процесі є Одкровення. Це – внутрішнє відкриття духовних істин, яке полягає у ретельному аналізі духовного або ж релігійного вивчення теологічної комунікації.

Отож, давайте перейдемо до аналізу теологічного дискурсу (далі – ТД) за відповідними дискурсивними категоріями, що були вже зазначені вище.

Концептуальна цілісність ТД полягає у тому, що учасники теологічного спілкування виокремлюють концепти релігійного характеру і роблять спробу пояснити їх широкому або ж вузькому колу дестинаторів. Вагомим при розгляді цілісності ТД виступає його теологічний код. Теологи презентують свою ідею читачу, залишаючи йому місце для роздумів. Концепти є теологічно-спрямованими і розкривають певну релігійну картину, яку читач сприймає відповідно до рівня своєї релігійної обізнаності.

Жанри ТД є відкритою дискусійною темою. Їхній розподіл відбувається за формою комунікації – усні чи писемні теологічні жанри, за сферою зацікавленості певною теологією – популярно-теологічні та теоретико-теологічні жанри ТД. Тут існують певні дискурсивні кроки і ходи, розглядаються інтенції учасників теологічного спілкування та їхня діяльність.

Дискурсивна особистісність ТД вивчає особистість теолога як носія теологічних знань. Автор-теолог взаємодіє з читачем, передає і ділиться своїми знаннями із теологами і нетеологами, тим самим, торкається своїми ж релігійними питаннями інших зацікавлених у цьому адресатів.

Антропоцентричність ТД проявляється у вивченні особистості теолога як учасника теологічної комунікації, а також те, яким чином автор передає своє сприйняття і розуміння того чи іншого релігійного питання.

Інтерактивність ТД – комуніканти взаємодіють та інтерпретують отримані знання. Тут, важливою є формальна і змістово-смілова зв'язність теологічного тексту, який суб'єктивно або ж об'єктивно сприймається комунікантами.

Процесуальність і синергетичність ТД визначають процес і потік теологічної комунікації, яка здатна до певного порядку і самоорганізації.

Контекстуальність ТД характеризується екстралінгвістичними чинниками, які допоможуть розкрити суть теологічного предмету, що обговорюється.

Заданість домінантними дискурсами, орієнтованість на створення макросеміотичних одиниць і замкненість структури характеризується використанням теологами відповідних стратегій і тактик.

Висновки з дослідження перспективи подальших розвідок. Таким чином, хотілося б відзначити, що дискурс є унікальним сучасним явищем на позначення комунікативного процесу. Він є певним лінгвістичним знаряддям, що допомагає дослідити мовні та мовленнєві процеси, що відбуваються у процесі людського спілкування. Що ж стосується дискурсивних категорій, які стали базою для дослідження теологічного процесу контактування, то це ще не вся палітра, що допомагає нам розуміти властивості і процес теологічної комунікації. Теоцентризм, синергійність, поняття релігійної особистості та інші категорії теологічного дискурсу вбачаємо перспективою наших подальших розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваль Т. Дискурс як соціолінгвальне явище сучасного медіапростору. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Лінгвістика*. Вип. 21. 2014. С. 176-280.
2. Корольов І.Р. Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві: визначення, структура, типологія. *Studia Linguistica*. Вип. 6. 2012. С. 285–305.
3. Кравченко Н. К. Таксономія категорій дискурсу в сучасному дискурс-аналізі. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. Том. 17. №1. 2014. С. 77–83.
4. Куранова С.І. Дискурс-аналіз як інтегрований комунікативно орієнтований метод у лінгвістиці. Національний університет “Києво-Могилянська академія”. 2011. С. 253–263.
5. Малікова О.В. Дискурси християнської лінгвокультури в контексті співвідношення і розмежування. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. Вип. 21. 2012. С. 335–341.
6. Новая философская энциклопедия: в 4 тт. / под редакцией В. С. Стёпина. М.: Мысль. 2001.
7. Федішин М.І. Теологія і п'ятидесятницьке вчення: сутність, основні аспекти та підходи до її аналізу. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 3. 2018.
8. Философия: Энциклопедический словарь. – М.: Гардарики. Под редакцией А. А. Ивина. 2004. Web. 28 July 2018.
9. Cameron, Deborah. *Working with Spoken Discourse*. SAGE Publications: London, 2001. 216 p. Print.
10. *Discourse as Structure and Process. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. Volume 1.* / edited by prof. Teun A. van Dijk. SAGE. 1997. 355 p. Print.
11. Van Dijk, Teun Adrianus. *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London: Sage. 1998. 365 p. Print.